

Sylloge Epigraphica Barcinonensis (SEBarc)

XIII, 2015, pp. 101-110

ISSN 2013-4118

data de recepció 3.7.2015

data d'acceptació 31.7.2015

Una inscripció necrològica del Monestir d'Alaó (Sopeira, Osca) dedicada al comte Unifred

A Necrological Inscription from the Monastery of Alaó (Sopeira, Huesca), dedicated to the Earl Unifredus

Eduardo Orduña Aznar*

Resum: *Es presenta en aquest treball una inscripció necrològica recentment descoberta, encastada al mur nord del Monestir d'Alaó (Sopeira, Osca), dedicada al comte Unifred de Ribagorça. Es proposa que es tracta d'Unifred II (mort probablement l'any 979), però que la inscripció fou realitzada a començaments del segle XII, quan s'edificà l'actual monestir o poc després.*

Abstract: *In this work, a necrological inscription is published, which has been recently found, built in the northern wall of the Monastery of Alaó (Sopeira, Huesca), and dedicated to the earl Unifredus of Ribagorza. This earl is identified with Unifredus II (died about 979), but the inscription would have been made in the early XIIth century, when the current building was built, or shortly after.*

Paraules clau: *epigrafia medieval, Ribagorça, obituari, Unifred*

Keywords: *middle age epigraphy, Ribagorza, obituary, Unifredus.*

* Institut El Pont de Suert.

Introducció

El monestir d'Alaó, a Sopeira, ha estat objecte d'una intervenció, duta a terme per l'empresa Prames i finançada pel Govern d'Aragó¹, consistent en l'excavació i la consolidació de les restes del claustre, situat al costat del mur nord de l'església, i del qual fins a aquesta intervenció només es podien observar les mènsules que sustentaven els arcs del pòrtic en el mur nord de l'església, així com els arcs (ara cegats) d'accés a la sala capitular, avui convertida en sagristia, de manera que l'accés actual es fa des de l'interior de l'església. El claustre pròpiament dit era enterrat i cobert de vegetació². Abans de la intervenció actual es dugué a terme, fa uns anys, una primera rasa amb la finalitat d'alliberar el mur nord de l'església de la humitat, i va ser llavors quan sortí a la llum la inscripció objecte d'aquest estudi.

Situació i comentari de la inscripció

La inscripció apareix inscrita en un bloc d'un tipus de pedra que no he pogut determinar, però que és diferent a la calcària local utilitzada en la resta del mur, llevat d'un altre bloc que comentarem a continuació. Sabem que es tracta d'un bloc i no d'una placa gràcies a l'orifici de l'angle inferior esquerre³. A part d'aquest orifici i algunes raspadures menors, d'aspecte més recent (probablement fruit de l'excavació que la tragué a la llum), la inscripció es troba en un estat de conservació excel·lent, sense empremtes d'erosió, conseqüència d'haver estat en lloc cobert, a més d'enterrada aquests darrers segles (fig. 1).

És situada aproximadament a un metre del terra, i a uns cinc metres a l'oest de la porta que comunica l'església amb el claustre. Mesura 27 cm d'ample × 34 d'alt. Apareix emmarcada per una línia pels quatre costats, i consta de quatre línies de text, separades per línies de pautat tan profundes com les lletres, que arriben al marc. L'última línia del text no ocupa tota l'amplada disponible, i per sota queda un espai sense escriptura d'uns 15 cm d'alçada, ocupat en la seva meitat esquerra per l'orifici esmentat, que no sembla per tant que hi hagi fet desaparèixer cap lletra.

Les lletres tenen una alçada aproximada de 3 cm, excepte la penúltima de la primera línia (*t*), les dues *i* d'*obiit*, en la segona línia (totes elles d'aproximadament la meitat d'alçada), la penúltima de la segona línia, que és només un terç menor que les altres, i la segona de la tercera línia, amb prou feines visible, semblant a les *i* d'*obiit*.

1. G. FRANCINO, «El claustre del Monestir d'Alaó torna a la llum», a *Temps de Franja* 63, 2007, on dóna notícia per primera vegada de la descoberta d'aquesta inscripció. Agraïxo a aquesta investigadora que em procurés el seu article i, així mateix, les facilitats per a visitar el monestir i la informació sobre aquest.

2. Hom pot veure imatges del seu estat anterior i actual a <http://www.romanicoaragones.com>.

3. Causat, segons m'indica Glòria Francino, per antics intents d'arrencar la inscripció.

Fig. 1. La inscripció d'Unifred

Les paraules estan separades per signes d'interpunció, consistents en dos punts, cadascun amb un traç per sota en forma de punta de fletxa cap avall. Només falta el signe entre KL i Stb. Apareixen dos nexes, un en *venerabilis*, on el segon traç vertical de la N serveix també per a la E següent, i l'altre en *comes*, on passa el mateix amb la M i la E.

Les abreviatures es limiten a la primera línia, on hi ha KL i Stb, ambdues assenyalades amb el traç horitzontal a sobre, col·locat de manera que travessa el traç vertical de la L i de la b, respectivament. A més, la primera línia comença amb una creu llatina.

L'única dificultat de lectura es dona en la tercera línia, on sembla llegir-se VNI-EREDVS, sens dubte per VNIFREDVS. El traç inferior de la E, encara que menys marcat que els altres, sembla massa marcat per a ser accidental, per la qual cosa ha de ser un error del lapicida.

En podem oferir la transcripció següent:

[Creu]XVI:K(a)L(endas) S(ep)t(em)b(res)
 OBiiT:VENERABI
 LIS:VNIFREDVS
 COMES:

La inscripció està inscrita amb lletres carolines, de traç elegant, amb més cura en les dues primeres línies. Hi apareixen algunes minúscules: la *b* a *Stb* i a *obiit*. La *t* de *Stb* i les *i* d'*obiit* són més aviat majúscules reduïdes. Com a lletres més característiques podem assenyalar la N, semblant a una H però amb el traç central oblic i la A amb els traços externs units per dalt per un traç horitzontal que sobresurt només cap a l'esquerra, i amb un únic traç central recte, la E, amb els traços horitzontals marcadament triangulars, el vèrtex dels quals apunta al traç vertical, i especialment la B majúscula, el traç corbat inferior de la qual no arriba a unir-se al superior ni al traç vertical.

Funció i tipologia de la inscripció

Tant per la localització en un mur del claustre com pel formulari utilitzat, es tracta clarament d'una inscripció necrològica, molt semblant a les gairebé dues-centes conservades fins avui al claustre de la Catedral de Roda de Ribagorça (o d'Isàvena). Com en aquestes, la fórmula es pot resumir en l'esquema següent: creu + dia + mes + *obiit* + nom + càrrec. És el mateix esquema que apareix als llibres d'obituaris, dels quals les inscripcions necrològiques serien una còpia en pedra.

És freqüent que les inscripcions necrològiques no portin indicació de l'any de l'òbit, com és el cas, i això és degut precisament al fet que la seva funció és diferent de les inscripcions pròpiament funeràries, en les quals no sol faltar una dada tan important. En les necrològiques, en canvi, donat que la seva funció es limita a recordar l'aniversari de la mort d'un personatge, per tal que els monjos resessin per ell aquest dia, les úniques dades imprescindibles són el dia i el mes de la defunció, a més del nom del difunt i, eventualment, el seu càrrec, especialment per evitar confusions. A part d'aquestes dades, només el verb *obiit* apareix sempre per a indicar el caràcter de la inscripció. La indicació de l'any, quan apareix, ho fa generalment al final, i no a continuació del dia i el mes, cosa que d'alguna manera en suggereix el caràcter d'afegit a la fórmula original sense any.

Per això, aquestes inscripcions funeràries apareixen generalment a les parets dels claustres, de vegades en els arcs, com a Roda de Ribagorça, ja que és un lloc on podien ser fàcilment llegides pels monjos quan practicaven l'oració⁴.

4. Vegeu, per exemple, J. DE SANTIAGO, «Las inscripciones medievales castellano-leonesas. Documentos al servicio del poder político-religioso», en *Jornadas sobre Documentación jurídico-administrativa, económico-financiera y judicial del reino castellano-leonés (siglos X-XIII)*, Madrid 2002, p. 100, J. DE SANTIAGO, «Una inscripción funeraria del Monasterio de San Esteban de Bañolas (siglo XI)», a *Espacio, Tiempo y Forma, serie III, Historia Medieval* 15, pp. 262-263.

Contingut de la inscripció

Pel que fa al contingut, el que dóna un gran interès a aquesta inscripció, a més de ser l'única conservada de totes les que hi devia haver al claustre, és la categoria del personatge esmentat, el comte Unifred. Coneixem dos comtes amb aquest nom al Comtat de Ribagorça, tots dos al segle X, època en què el comtat era independent. El primer és Bernat Unifred, o Unifred I, del qual sabem que es va fer enterrar en el monestir nuclear del comtat, el d'Ovarra. El segon és Unifred II, del qual es conserven cinc documents, quatre dels quals són precisament donacions al monestir d'Alaó, on es va fer enterrar ell i la seva dona, Sància. Sembla, doncs, que s'ha de tractar d'aquest últim.

Datació

Com hem vist, en la inscripció no es fa esment de l'any, la qual cosa és bastant freqüent en les inscripcions necrològiques, precisament perquè la seva funció és diferent de les inscripcions pròpiament funeràries, com hem vist. Per això, per a la datació ens hem de basar en les dades paleogràfiques (tipus de lletra), epigràfiques (tipologia de la inscripció), històriques (el personatge esmentat) i arquitectòniques (el mur i l'edifici on és la inscripció).

Els dos últims criteris només ens permeten fixar una data *post quem*: la inscripció ha de ser posterior a la mort d'Unifred II, si acceptem, com sembla probable, que es tracti d'aquest comte, i no del seu predecessor, Bernat Unifred. Per tant, seria posterior com a mínim al mes de juliol del 975, data de l'últim document d'Unifred⁵. D'altra banda, la situació de la inscripció, encastada a l'exterior del mur nord de l'església, que donava al claustre, permet suposar que ha de ser com a mínim contemporània a la construcció de l'edifici actual, que sabem que va haver de ser consagrat el 1123, o en tot cas no gaire lluny d'aquesta data, com sabem per la inscripció de consagració que comentarem a continuació. És cert que hi ha la possibilitat d'una reutilització d'elements de la construcció que sens dubte existí anteriorment, però no n'hi ha cap indici, i el mur en què està encastada no mostra cap discontinuïtat en tota la seva alçada. Per contra, la pedra que serveix de suport a la inscripció és d'un material diferent a la resta del mur, que és de pedra calcària del país, i té la mateixa alçada que els carreus contigus. Una dada d'interès és l'existència en el mateix mur, a la mateixa alçada, però uns pocs metres més a ponent, d'una altra pedra idèntica a la de la nostra inscripció, però anepígrafa, llevat del grafit amb prou feines visible d'una creu. El fet que la cara visible d'aquesta pedra estigui perfectament polida suggereix

5. R. D'ABADAL, *Catalunya carolíngia. Volum III: Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Barcelona 1955, document 235.

que no és un bloc reutilitzat, en què la inscripció hagués pogut quedar oculta, sinó que es col·locà en construir el mur amb la idea de gravar-hi una inscripció, que finalment no es dugué a terme.

Pel que fa a la paleografia, ens hem de referir sobretot a la conservada en inscripcions del mateix monestir, la qual cosa avui dia ens limita a la inscripció de consagració de l'altar, pintada amb pintura vermella a la volta de la cripta. S'hi indica que «el dia XIII de les calendes d'octubre Ramon, bisbe de Barbastre, dedicà aquest altar en honor de Sant Pere i Sant Pau». Encara que hi falta l'any, sens dubte es tracta del 1123, any que consta en l'acta de consagració de la mateixa església, conservada en còpia del segle XII al Cartulari d'Alaó⁶, i que és també l'any de la inscripció de consagració de Sant Climent de Taüll, pel mateix bisbe. Tot i que la inscripció de Taüll és bastant diferent de la de la cripta d'Alaó, aquesta té una escriptura molt semblant a la de la inscripció d'Unifred, com es pot observar veient els alfabetes que he calcat d'ambdues inscripcions (fig. 2).

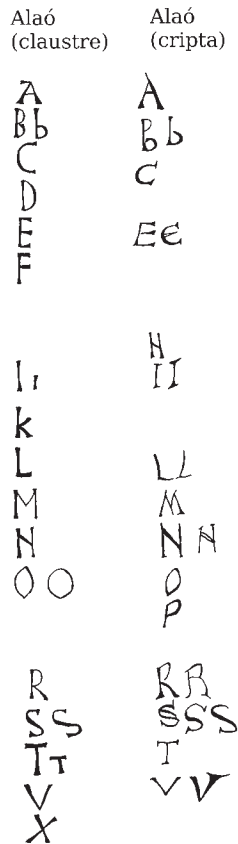

Fig. 2. Alfabetes d'Alaó

6. A. PLADEVALL (dir.), *Catalunya romànica*, XVI. *La Ribagorça* (Enciclopèdia Catalana), Barcelona 1996, p. 473.

Com es pot veure, la coincidència és notable, i amb prou feines hi ha altres diferències que les atribuïbles a la diferent tècnica i suport utilitzats per a escriure, inscripció gravada en pedra en el primer cas, i pintura sobre un sostre arrebossat en el segon. És especialment significatiu el *ductus* de la B majúscula, traçada com una minúscula en la qual el traç corbat no arriba a tocar el traç vertical, i afegint després el traç corbat superior per a convertir-la en majúscula.

Ambdues inscripcions es diferencien de la inscripció de consagració de Taüll per l'ús aquí gairebé exclusiu de les majúscules, mentre que en la consagració de Taüll s'alternen amb freqüència majúscules i minúscules. En canvi, les altres inscripcions que apareixen entre les pintures de Sant Climent i Santa Maria de Taüll, a més de Sant Joan de Boí, presenten sempre majúscules, d'un traçat molt similar a les d'Alaó, excepte pel que fa al traç central de l'A, amb angle cap avall, en comptes de ser horitzontal. Coincideix, en canvi, el traç horitzontal superior, només cap a l'esquerra, per exemple en l'alfa que hi ha a l'esquerra del Pantocràtor de Taüll.

Del mateix monestir només hi ha referència a una altra inscripció necrològica, datada el 1255, i per tant probablement força posterior a la que ens ocupa⁷. En aquest cas, el difunt és Reymundus de Bonmacip, de qui no s'indica cap càrrec ni titulació. Pel que fa a la resta, el formulari és idèntic al de la inscripció d'Unifred, llevat que aquí s'hi indica al final l'any. També són iguals les línies de pauta, que no només separen les línies de text, sinó també emmarquen la inscripció. Malgrat això, la paleografia aquí és diferent pel que fa a la M, similar a la utilitzada en moltes inscripcions del necrologi de Roda⁸, i a la N, el traç central oblic de la qual baixa cap a l'esquerra. La interpunció aquí és un triple punt, com a moltes inscripcions de Roda.

D'altra banda, les inscripcions del necrologi de la Catedral de Roda, dels segles XII-XIII, tenen, com assenyala Duran Gudiol⁹, una escriptura peculiar, fruit d'haver estat escrites en la seva majoria per una mateixa mà, i no serveixen per tant de comparació amb la d'Alaó. Les més antigues ja són de finals del XII, però la majoria són de mitjan segle XIII. Per tant, han de ser posteriors a les de la cripta d'Alaó i a la d'Unifred.

Finalment, hi ha un detall paleogràfic que apunta també al segle XII com a data de la inscripció: els signes d'interpunció són molt similars a un tipus peculiar (fig. 3), que segons Santiago¹⁰ apareix en pintures murals des de finals del segle XI fins

7. A. BOFILL, «Anals inèdits del Real Monastir d'Alaon», a *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana* 9-10, 88-96, 1887, p. 95, núm. 15), amb calc de la inscripció. Bofill la va veure a la rectoria, i assenyala que fou recollida entre les ruïnes del claustre.

8. Però també n'hi ha almenys una d'igual en la inscripció de consagració de Sant Climent de Taüll, pintada en un pilar de la nau a prop del presbiteri, i contemporània de la de la cripta d'Alaó, atès que ambdues esglésies van ser consagrades per sant Ramon, bisbe de Barbastre: la de Taüll el 10 de desembre del 1123, i la d'Alaó el 19 de setembre, potser del mateix any, encara que no s'hi indica.

9. A. DURAN GUDIOL, «Las inscripciones medievales de la provincia de Huesca», a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón* 8, 1967, nr. 14.

10. J. DE SANTIAGO, *La epigrafía latina medieval en los condados catalanes (815-circ. 1150)*. Castellón, Madrid 2003, pp. 85-86.

Fig. 3. Signe d'interpunció de finals dels segles XI-XII segons Santiago

ben entrat el segle XII. Els que apareixen en la inscripció d'Unifred serien, de fet, una superposició de dos signes d'aquest tipus, amb la característica que el traç descendent no és serpentejant, la qual cosa es pot atribuir al diferent material de suport. A més, segons que diu Santiago, apareixen sempre després de noms de sants, i és interessant d'assenyalar que n'hi ha també a Taüll.

Per tant, pel que fa a la paleografia, podem concloure que es tracta d'una inscripció de principis del segle XII, contemporània de la inscripció de consagració de la cripta, si hem de jutjar per la similitud de la lletra. L'ús com a suport d'un bloc col·locat amb aquesta finalitat en el moment de la construcció del mur, segons el que sembla, reforça la idea que la inscripció és contemporània a la construcció de l'edifici actual¹¹, és a dir, uns 150 anys posterior a la mort del comte Unifred II, la qual cosa requereix una explicació.

En primer lloc, hem de tenir en compte la gènesi peculiar d'aquest tipus d'epigrafia, que deriva d'un tipus de documentació sobre pergamí, els necrologis i obituaris, en què es registraven seguint el calendari els decessos dels membres de la comunitat. Només els necrologis són llibres litúrgics pròpiament dits, que es llegien dins del cant de l'hora prima¹². Com explica Huighebaert¹³, els necrologis poden contenir noms anteriors al moment d'inici de la seva redacció, i sempre és així quan es tracta de noms anteriors al segle XI. És especialment significatiu l'exemple del necrologi de l'Abadia de Saint-Trond¹⁴: en el seu estat actual és un document del segle XVIII, que remunta a un d'anterior del XII, però hi apareixen noms de bisbes i comtes que remunten a mitjan segle X. És a dir, com diu Huyghebaert, «un jour, quelqu'un s'est avisé que ce qu'on faisait pour tant de médiocres bienfaiteurs devait être fait pour les princes et les évêques qui avaient laissé des domaines entiers à l'abbaye, et leur noms on été introduits dans le nécrologe longtemps après leur décès». És sens dubte el cas del comte Unifred, que no tenint fills va fer nombroses donacions al monestir que ell mateix va fer restaurar i consagrar de nou (l'any 977), al front del qual posà

11. No hi ha dubte que la data de consagració del temple el 1123 és molt pròxima a la de l'acabament de les obres, ja que hi ha constància documental de l'inici d'aquestes l'any 1103 (PLADEVALL, *Catalunya romànica...*, cit., pp. 473 i 477).

12. N. HUIGHEBAERT, *Les documents nécrologiques. Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental*, 4, Turnhout 1972, pp. 33-37.

13. HUIGHEBAERT, *Les documents nécrologiques...*, cit., p. 48.

14. HUIGHEBAERT, *Les documents nécrologiques...*, cit., p. 53.

un fidel seu, Oriolf, i en el qual ell mateix i la seva esposa Sància es feren enterrar, com sabem per la Crònica d'Alaó renovada¹⁵.

Si confrontem les dades paleogràfiques amb les epigràfiques, i en concret amb el que ens diu la tipologia de la inscripció, veiem que hi ha coincidència entre ambdós tipus de dades, ja que les inscripcions necrològiques, com acabem de veure, deriven dels llibres necrològics, que no apareixen com a tals fins al segle XII, ja que anteriorment simplement es feien les anotacions necrològiques en els marges dels llibres de martirologis. Per tant, les inscripcions necrològiques sobre pedra apareixen en aquesta època. Ja hem dit que la majoria d'inscripcions necrològiques de Roda són del XIII, i només algunes serien de finals del XII. Els altres dos conjunts més importants són els de Santo Domingo de Silos, datat a mitjan segle XII¹⁶, i el de San Juan de la Peña, d'entre els segles XIII i XV¹⁷.

Santiago¹⁸ estudia una inscripció procedent del Monestir de Sant Esteve de Banyoles, que porta l'any 1003, i seria per tant la més antiga de Catalunya, segons l'autor. Malgrat això, aquesta inscripció, tot i que efectivament sembla necrològica¹⁹, és molt diferent a totes les altres que coneixem, tant pel material de suport (una *tegula* romana reutilitzada), la situació (al costat del presbiteri, i no en el claustre), i el formulari utilitzat, en el qual s'indica l'any de l'era, el de la Trabeació i el de la Indicció, i a més del dia del mes s'indica la lluna. D'altra banda, apareix *obitu* davant de l'habitual *obiit*. És a dir, en certa manera aquesta inscripció demostra que en dates més properes a la mort del comte Unifred caldria esperar quelcom bastant diferent del que tenim en la seva inscripció necrològica.

15. ABADAL, *Catalunya carolíngia...*, cit., pp. 160-161.

16. SANTIAGO, «Una inscripció funerària...», cit., p. 263.

17. DURAN GUDIOL, «Las inscripciones medievales...», cit., p. 80 i següents. La inscripció necrològica més antiga de San Juan de la Peña, entre les de datació segura, és de l'any 1202. Totes les anteriors són pròpiament funeràries. Però hi ha una inscripció necrològica dedicada a Sancho, bisbe de Jaca, que porta la indicació *era M.XX.I.*, que correspon a l'any 983. Com que llavors no existia aquest bisbe, ni tan sols el bisbat de Jaca, Duran Gudiol suposa que el lapicida va ometre per distracció la C, de manera que l'any seria 1083, més adient amb el que se sap del bisbe Sancho, el pontificat del qual acabà el 1075 o el 1076. Malgrat això, el tipus de lletra és molt similar a la d'algunes inscripcions de finals del segle XIII i del XIV d'aquest claustre, on apareix per primera vegada la fórmula *anima eius sit in pace*, que apareix també en la del bisbe Sancho. Tant això com el gran hiatus temporal fins a la següent inscripció necrològica, del 1202, suggereix que la data de la inscripció ha de ser molt posterior, i es podria explicar, com la d'Unifred, com un homenatge tardà a un personatge mort molt abans, ja que es tracta d'un bisbe, per tant un personatge important, la memòria del qual perdurà, i que potser havia concedit beneficis al monestir. Cal no oblidar que el fet de tractar-se d'inscripcions encastades en els murs fa molt improbable que s'hagin perdut exemplars que puguin omplir aquest hiatus temporal. Un altre exemple d'inscripció posterior, encara que no tant en aquest cas, és la número 79 del repertori de Duran Gudiol (GUDIOL, «Las inscripciones medievales...», cit.), un epitafi de tres bisbes al claustre de Roda, que porta la data del 1225, però l'autor l'atribueix al 1240.

18. SANTIAGO, «Una inscripció funerària...», cit., n. 13.

19. Per la presència d'*obitu* i l'absència de qualsevol referència al fet que en aquest lloc siguin dipositats els restes del finat, com *hic iacet, requiescit*, etc.

El mateix autor²⁰ assenyala que en els comtats catalans només hi ha sis inscripcions necrològiques anteriors entre el segle IX i mitjan segle XII, àmbit temporal del seu estudi. A part de l'esmentada de Banyoles, s'esmenten les següents:

–Inscripció de Ramon Hug de Mataplana (Elna, Rosselló). Es tracta d'un personatge de mitjan segle XII, i a més la inscripció és més aviat un elogi fúnebre en vers.

–Inscripció de Guilà (Sant Fructuós de Cameles, Rosselló). En aquest cas sí que es tracta d'una inscripció típicament necrològica, i encara que no porta any, Santiago²¹ l'atribueix al segle XII.

–Inscripció d'Estefania (Santa Maria de Toluges, Rosselló). Seria del segle XI, però, encara que és clarament necrològica, no respon encara a la tipologia que podríem anomenar «clàssica» d'aquestes inscripcions, ja que la data s'indica simplement amb *in die Sancti Martini*. Tampoc és habitual la seva situació a la façana de l'església.

–Inscripció del bisbe Arnulf (Catedral de Girona), que porta l'any 976, però Santiago²² l'atribueix als segles XI-XII. En tot cas, es tracta d'un llarg text molt diferent de les típiques inscripcions necrològiques.

–Inscripció d'Arnaldus (Sta. Maria de Terrassa), sense any, però atribuïda per Santiago²³ al segle XI per la seva paleografia, si bé s'assenyala la coincidència amb un prior de Terrassa d'identíc nom, de qui es conserva un document de l'any 1129²⁴. En aquest cas la inscripció respon al patró «clàssic» de les inscripcions necrològiques.

Per tant, podem afirmar que, almenys en l'àrea dels regnes cristians peninsulars, no hi ha paral·lels d'inscripcions necrològiques similars a la que estudiem aquí en dates properes a la de la mort del comte Unifred. Les més semblants datables amb certa probabilitat ens porten al segle XII. Tot i així, si la data d'aquesta inscripció fos efectivament propera al 1123, resultaria ser una de les inscripcions pròpiament necrològiques més antigues, com a mínim dins l'àrea dels comtats catalans i el regne d'Aragó.

20. SANTIAGO, *La epigrafía latina...*, cit., pp. 152-155.

21. SANTIAGO, *La epigrafía latina...*, cit., p. 302.

22. SANTIAGO, *La epigrafía latina...*, cit., p. 319.

23. SANTIAGO, *La epigrafía latina...*, cit., p. 329.

24. SANTIAGO, *La epigrafía latina...*, cit., p. 152, núm. 96.